

CARITAT A LA CIUTAT TARDOANTIGA I CAROLÍNGIA DE GERUNDA: ELS *XENODOCHIA*

N.M. AMICH
J.M. NOLLA

INTRODUCCIÓ

La cristianització de la topografia urbana de moltes ciutats durant l'antiguitat tardana (segles IV-VII) va suposar, també, en la majoria de casos, la progressiva substitució, adequació o transformació de molts dels antics edificis religiosos o civils d'època romana que es trobaven a l'interior dels perímetres emmurallats, així com també l'aparició fora muralles de nous recintes religiosos i funeraris estretament vinculats, en molts casos, als nous cultes martirials i als centres de poder eclesiàstics, majoritàriament episcopals o monàstics. Entre aquests edificis, directament relacionats, tal com s'argumentarà més endavant, als nous centres episcopals, monestirs i importants centres de pelegrinatge martirials, van aparèixer els anomenats *xenodochia*, que cobrien la dimensió assistencial, caritativa i hospitalària que tant va caracteritzar l'Església dels primers segles. En aquest sentit, i segons el testimoni que ens proporciona Isidor de Sevilla (560-636), bisbe, i un dels més grans intel·lectuals de la Hispània visigòtica del segle VII, en una de les seves principals obres, les *Etymologiarum*, redactada durant el primer quart del segle VII, el *xenodochium* era un edifici que tenia uns orígens veterotestamentaris, a Israel, en el segle II aC, un edifici directament destinat a tenir cura dels pobres i pelegrins: *Cum Hyerosolymam Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Iudaeorum reserato David sepulcro, tria milia auri talenta inde abstraxit, ex quibus trecenta Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret; atque ut facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus xenodoquia, quibus adventum susciperet pauperum et peregrinorum; unde et vocabulum sumpsit. Nam*

ex Graeco in Latinum ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΝ *peregrinorum susceptio nuncupatur. Vbi autem aegrotantes de plateis colliguntur, νοσοκομείον Graece dicitur; in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum membra foveantur* (Etymologiarum XV, 3,13: ed Oroz i Marcos, 1994, pàg. 236-237). Així doncs, i segons la definició isidoriana, *xenodochium* era el nom que rebien els edificis on eren atesos, bàsicament, els pelegrins que es desplaçaven durant l'antiguitat tardana als grans centres martirials o de culte ([...] *peregrinorum susceptio nuncupatur* [...]). En la seva definició, l'il·lustre bisbe d'*Hispalis* parla també dels *nosokomeion*, és a dir, dels albergs existents en algunes ciutats on eren recollits els pobres i els malalts ([...] *in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum membra foveantur* [...]). De totes maneres, amb el pas del temps, i malgrat aquesta distinció etimològica, sembla que *xenodochium* acabà per definir, en la majoria de casos, un mateix edifici, si bé amb una doble funció: assistencial, per a pobres i malalts, i també la d'asil, on s'acollien els nombrosos pelegrins que viatjaven a visitar els grans centres de culte martirials.

En el marc de la ciutat de Gerunda, la reinterpretació que proposem per a algunes dades textuais existents d'època tardoantiga (Amich 1999, 76-81; Amich, 2006, 84-88) i altmedievals (Canal et al., 2003, 200-206; Canal et al., 2004, 153-155) sembla que posen de relleu la més que possible existència d'un *xenodochium* a la ciutat tardoantiga, almenys ja des del mateix segle VII, un "hospital de pobres i pelegrins" que sembla estretament relacionat inicialment al complex episcopal i martirial visigòtic gironí fora muralles, un edifici o institució que, en segles posteriors, a partir del X, hauria perviscut, fins i tot amb el nom, en ser traslladat (o tornat a fundar) a l'interior dels murs de la ciutat, ara a redós del nou i incipient edifici catedralici, indret on hauria restat fins a finals del segle XII, quan fou definitivament traslladat al burg de San Pere de Galligants, al mateix lloc on encara avui es troba (Canal et al., 2004, 155).

ELS XENODOCHIA TARDOANTICS HISPÀNICS:

L'EXEMPLE EMERITÀ (fig. 1 i 2)

A la Hispània tardoantiga són escassíssimes les restes arqueològiques d'època tardoantiga que han pogut ser identificades com a antics *xenodochia*, si exceptuem quasi de manera exclusiva les localitzades a l'antiga ciutat d'*Emerita* a finals dels anys 80 del segle XX (Mateos, 1995, 309-316; Mateos,

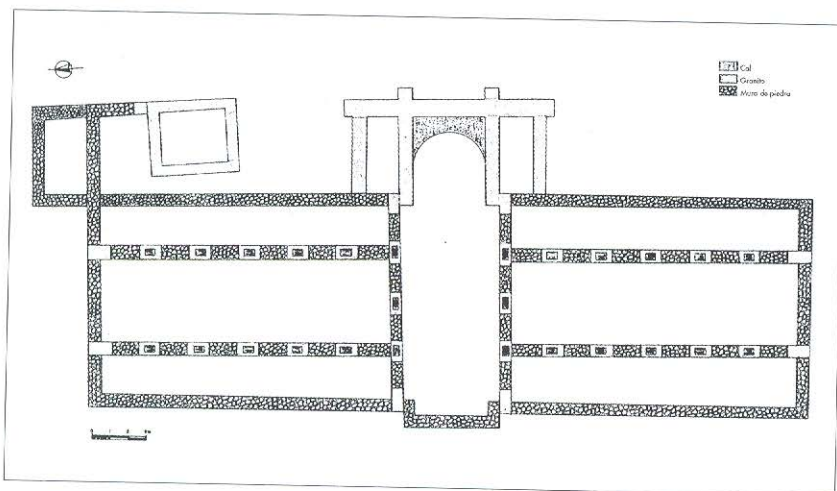

Figura 1. Mèrida. Planta del suposat *xenodochium* tardoantic (segons Mateos, 1995).

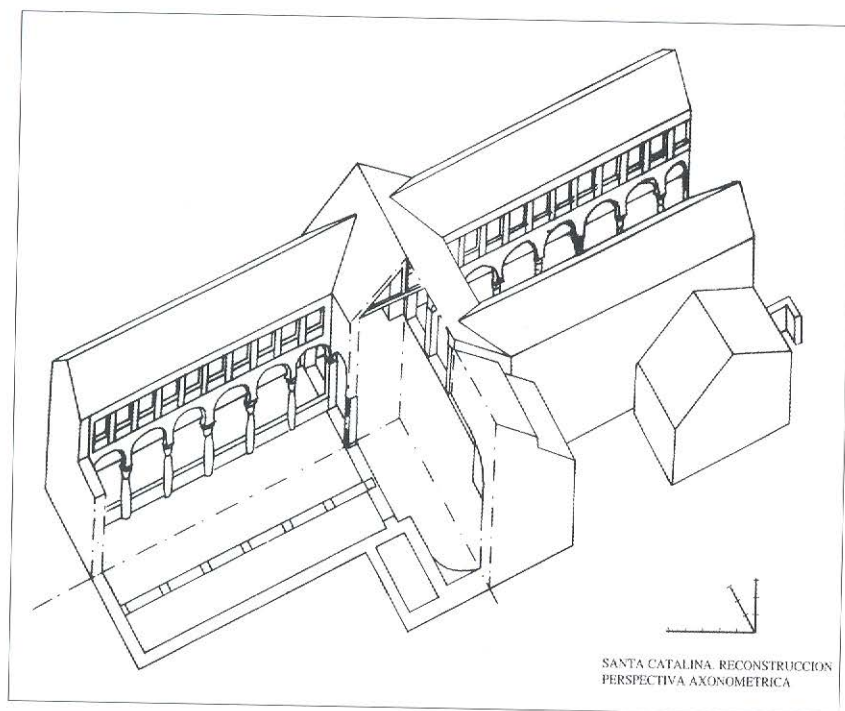

Figura 2. Restituïció axonomètrica del suposat *xenodochium* de Mèrida (segons Mateos, 1995).

1999, 195, fig. 75), malgrat que nombroses i diverses fonts hispàniques d'època visigòtica permeten suposar, raonadament, l'existència d'uns quants, majoritàriament associats a nuclis episcopals, martirials o edificis monàstics. Com a exemple, cal recordar un poema d'Eugeni II, bisbe de Toledo (645-657) en què s'esmenta l'existència en el segle VII d'un monestir a la localitat toledana de *Tutanesio*, l'actual Totanés (*Carmina XII: MGH AA* (ed. Vollmer, 1905, 242), del qual se'ns diu que havia estat fundat i posat sota el patrocini i l'advocació de quatre sants titulars, entre els quals sant Feliu de Girona. El mateix poema afegeix que aquest monestir també funcionava com a hostatgeria per a indigents i pelegrins (un *xenodochium*) i que havia estat bastit gràcies a una donació familiar (Amich, 2006, 89-90, 233).

Les excavacions arqueològiques portades a terme l'any 1989 al barri de Santa Catalina de Mèrida (Mateos, 1995, 309-316) van permetre el descobriment, excavació i estudi d'un edifici posteriorment identificat com un antic *xenodochium*, un hospital i alberg per a pelegrins que, segons les fonts escrites, bàsicament les *Vitae Sanctorum Patrum Emeritensium*, va ser fundat pel bisbe emerità Màsona (571-605), el qual, segons aquesta mateixa font històrica, sabem que va fundar durant la seva prelatura a la ciutat emeritana diverses basíliques, monestirs i hospitals, entre els quals s'esmenta clarament un *xenodochium* que servia per albergar els peregrins i els malalts pobres de la ciutat (Camacho, 1986). Aquest edifici es localitzava en una zona extramurs, molt propera a la porta nord de la ciutat, ocupant una antiga àrea de necròpolis, deshabitada, molt propera a la via de la Plata, un dels principals centres de comunicació entre la Bètica i el nord d'Hispania, i a poc menys de 200 metres de la basílica martirial de Santa Eulàlia, un importantíssim centre de pelegrinatge de la Hispania visigòtica dels segles VI-VII.

Les excavacions van fer sortir a la llum les restes d'un edifici de planta rectangular al qual s'accedia per la banda de ponent. L'entrada donava accés a un espai central, possiblement una petita basílica, amb dos corredors separats per sengles patis situats a la banda nord i sud de l'edificació. L'existència de grans fonaments formats per carreus de grans dimensions permetien plantejar la hipòtesi de l'existència d'una segona planta sostinguda per columnes. Aquest segon pis segurament hauria tingut el seu accés a través de les dues habitacions laterals situades a tramuntana i migdia de l'habitació absidiada, les quals posseïen unes entrades en direcció als corredors i no

a la nau central. Aquest fet plantejava la possibilitat que la nau de l'eix tingués únicament una sola planta, probablement d'una doble alçada, fet pel qual incomunicaria les dues ales de la planta superior (Mateos, 1995, 311-315; Mateos, 1999, 195). L'existència de les dues ales simètriques de l'edifici sembla que respondria a una doble utilitat: *xenodochium* o alberg de pelegrins i hospital per a pobres i malalts de la ciutat. A través de l'anàlisi estructural i arqueològica dels materials apareguts la cronologia proposada per a la construcció del present edifici seria la de la segona meitat del segle VI (Mateos, 1995, 315), coincidint amb la prelatura del bisbe Màsona (571-605). Aquesta construcció presenta nombrosos paral·lels i semblances amb d'altres de similars, tant en l'aspecte estructural com cronològic, de la Gàl·lia, Egipte, Itàlia o el nord d'Àfrica (Mateos, 1995, 315-316).

UN *XENODOCHUM* A LA GERUNDA TARDOANTIGA: LES DADES TEXTUALS

L'època que transcorre entre el darrer terç del segle VI i el segle VII fou el del màxim esplendor de la seu episcopal de Gerunda, una seu episcopal molt antiga, els orígens de la qual remunten al mateix segle IV (Amich, 1996, 59-62), en part sobretot degut a l'activitat portada a terme pels seus prelats i, en concret, a dues de les figures fonamentals de l'església gironina d'aquest període: Joan de Biclara i el bisbe Nonnit. Fou durant aquest període que aquesta seu tingué un enorme prestigi a tota Hispània i també el moment en el qual podem resseguir, de manera fragmentària, això sí, i bàsicament a través de les fonts escrites, la progressiva estructuració del nucli episcopal fora muralles, a tocar de la basílica martirial de Sant Feliu, al voltant de la qual s'hauria concentrat un nou urbanisme d'inspiració episcopal (palau episcopal, baptisteri, basílica martirial, monestirs) que concentraria l'activitat de govern dels seus bisbes, el culte i, també, molt possiblement, la referida a la dimensió assistencial que caracteritzava els nuclis episcopals durant l'antiguitat tardana. És precisament en aquest marc històric i cronològic que algunes notícies que ens aporten les fonts escrites en els primers decennis del segle VII, bàsicament referides a l'activitat pastoral del bisbe *Nonnitus*, permeten sospitar, tal com s'analitzarà a continuació, l'existència d'un edifici o institució on s'acollien els pelegrins que acudien a la ciutat a visitar la tomba martirial de *Felix* i, també, que acolliria les persones més pobres, malaltes i

necessitades: un *xenodochium*, en definitiva, un model d'edifici que, almenys pel que fa als seus objectius, presentaria grans similituds amb els altres de la mateixa època, com per exemple l'anteriorment analitzat de Mèrida.

Gràcies a les fonts escrites i als textos de les actes conciliars visigòtiques sabem que Joan de Biclara (*Iohannes*), antecessor en la prelatura gironina de Nonnit, que acabà per convertir-se en un dels bisbes i intellectuals més influents de l'església hispànica de l'època i arribà a redactar una important crònica històrica (Amich, 2006, 79-83), va substituir en la prelatura gironina el seu antecessor, *Alicius*, vers el 591, any en què hauria accedit al capdavant de la seu episcopal de Gerunda. D'origen got, el futur bisbe hauria nascut vers l'any 540 a Lusitània, des d'on es traslladà a Constantinoble, on residí per espai d'uns set anys (570-578), abans de retornar a Hispània, on patí la persecució arriana i un posterior exili a Barcino per espai d'uns deu anys fins que, amb la pujada al tron del rei Recared (586), va ser alliberat i fundà el monestir de Biclara, d'ubicació molt discutida, però que molt versemblantment podria haver estat situat a la mateixa ciutat de Gerunda, molt probablement a tocar de l'edifici episcopal i de la tomba martirial de Feliu (Amich, 2006, 81, notes 156-160), cenobi pel qual, segons el testimoni d'Isidor de Sevilla, acabà per redactar una regla monacal pròpia. A partir de l'any 591, un cop elegit bisbe de Girona, participà activament en els concilis provincials i generals de l'època: II de Saragossa (592), Toledo (597), II de Barcelona (599), sínode de Gundemar (610) i d'Ègara (614). Fou també durant l'episcopat d'aquest bisbe quan el culte al màrtir gironí Feliu va assolir una gran rellevància, tant a la ciutat com a la resta de la península com ho testimonia el regal d'una corona votiva a la tomba del sant que va realitzar el rei Recared (586-601), una corona que va ser robada i posteriorment retornada a la tomba del sant, en el marc del conflicte secessionista de *Paulus, dux* de la Gàl·lia Narbonense (673): [...] *et coronam illam auream, quam duiuae memoriae Reccaredus princeps ad corpus beatissimi Felicis obtulerat, quam idem Paulus insano capiti suo imponere ausus est [...]* (Julià de Toledo, *Historia Wambae Regis* 26, 672-682: ed. Levison, 1910, 240-241; Amich, 2006, 236-237).

El bisbe Joan de Biclara degué morir vers l'any 620 o 621 i fou substituït per *Nonnitus*, que, segons testimoni d'Ildefons de Toledo era monjo (o segurament abat) d'un monestir que devia estar situat a la mateixa ciutat de Girona, molt a prop, a tocar segurament, d'on estava ubicada la basílica martirial que conservava les despulles del màrtir gironí Feliu (el seu sepulcre).

Molt versemblantment, encara que les fonts no ens ho aclareixen, aquest monestir podria ser el mateix que el bisbe Joan de Bícara havia fundat poc abans d'accedir a la prelatura gironina, al qual hauria dotat d'una regla monacal pròpia. Sols així podria entendre's que el monjo *Nonnitus* fos elegit de manera immediata per cobrir la vacant deixada pel bisbe Joan quan morí. Una atenta lectura de la biografia que d'aquest bisbe redactà Ildefons de Toledo (*Liber de uiris illustribus* IX, 2: ed. Codoñer, 1972, 128-131), deixa clara la condició de monjo de *Nonnitus*, a més de fer-nos avinent la profunda veneració que sentia devers la figura del màrtir Feliu, la tomba del qual visitava regularment essent ja bisbe. Tot plegat permet suposar, raonadament, que aquest cenobi d'on procedia el bisbe *Nonnitus*, i el mateix palau episcopal, devien estar situats, ambdós, molt a prop de la basílica martirial de Sant Feliu, situada als peus de la via *Publica*, a tocar de la porta nord de la ciutat, documentada almenys des del segle V (Amich, 2006, 201-206). El que sí que sembla clar és que en anys posteriors aquest monestir continuà en funcionament, tal com ho demostraria el fet que es poden rastrejar en la documentació del segle VII altres personatges molt possiblement relacionats amb aquest cenobi, com el cas de l'abat *Stabilis*, del qual sabem que va assistir al XIII Concili de Toledo (683) en representació de l'aleshores bisbe gironí *Iacobus* (Amich, 2006, 114, nota 263).

Al costat de l'activitat pastoral pròpia del seu càrrec, *Nonnitus* va esdevenir també el representant de la seu gironina a les reunions conciliars celebrades en aquests primers decennis del segle VII, com ho testimonia la seva presència al Concili de Toledo celebrat a la ciutat règia l'any 633. De totes maneres, aquell tret que segurament caracteritzà millor l'episcopat d'aquest bisbe fou l'important i decisiu impuls que va donar al culte del màrtir gironí Feliu, tant a la ciutat gironina com a la resta d'Hispania durant el segle VII. Fou precisament durant el seu episcopat quan la data de l'1 d'agost, diada del martiri de sant Feliu de Girona, va esdevenir una de les més celebrades en els calendaris litúrgics peninsulars, ajudat en bona part per la confecció i redacció dels principals textos litúrgics expressament dedicats a glorificar la seva memòria, entre els quals la *passio*, un himne, diversos sermons i *missae*, dels quals el bisbe gironí sembla que en podria haver estat un clar inspirador o, fins i tot, autor d'alguns (Amich, 2006, 131-176). Per tot plegat, i en el que sembla una tasca decidida, possiblement dissenyada, però clarament vehiculada des de la mateixa seu episcopal, la tomba de sant Feliu,

el *martyrium*, i Gerunda, s'haurien convertit d'ençà el primer terç del segle VII en un important pol d'atracció de pelegrins, un dels més importants centres de pelegrinatge de la Hispània del moment.

En aquest sentit, un darrer text ens aporta algunes dades que, encara que minses i indirectes, permeten aportar llum a la tasca portada a terme per *Nonnitus* durant el seu episcopat, i que lliguen perfectament i documenten la importància de la ciutat com a centre de pelegrinatge en aquesta època, i com, des de la mateixa seu episcopal, amb *Nonnitus* al capdavant, s'intentà donar resposta a aquesta demanda.

En efecte, el text en qüestió és una de les cartes que Brauli, bisbe de Saragossa (631-651), un dels personatges més importants i influents de l'església visigòtica del segle VII, i del qual alguns autors han suposat un possible origen gironí (Lambert, 1933a, 65-80; Lambert, 1993 b, 79-94; Lynch i Galindo, 1950, 14-19), i que és coneguda com a *epistula XVIII* (Epistula XVIII, 1-27: ed. Riesco, 1975, 100-101), i que caldria datar entre els anys 634-635 (Lynch i Galindo, 1950, 241), que el bisbe de *Caesaraugusta* va dirigir a la seva germana, l'abadessa Pompònia, en ocasió de la mort de la seva altra germana, Basila. Es tracta d'un text excepcional, riquíssim, literàriament parlant, escrit amb un profund sentiment, com correspondria a la situació d'angoixa que devien estar vivint ambdós davant la notícia de la mort d'un ésser estimat, la seva pròpia germana, però que a més ens ofereix altres informacions de valor incalculable sobre la seu episcopal de Gerunda, la mort recent del bisbe de *Gerunda*: *Nonnitus* (Amich, 1999, 69-81; Amich, 2006, 86-88), que s'hauria produït, atenent a la datació proposada per a aquesta carta, entre els anys 634-635 (apèndix documental I).

En efecte, mentre la primera part de la carta (XVIII, 1-13) Brauli la dedicava a recordar la mort de Basila, la seva germana ([...] *Fateor enim, mi domina, quotienscumque uolui aliquid tibi de transitu sancte memorie germane tue domne Bassille scribere, totiens amaritudine affectus et anime stuporem et sensus ebitudinem et lingue incurri torporem, quia occupatus luctu in funere mente uersabar [...]*), en un segon moment Brauli es lamentava també d'una altra mort recent, la del bisbe gironí Nonnit (XVIII, 15-16: [...] *domni mei Nunniti episcopi exitus [...]*). Les ratlles posteriors esdevenen un sentit plany a la memòria d'aquest i de la seva germana, dels quals Brauli en destaca el profund testimoniatge cristià de la seva vida i obres i, per sobre de tot, en el cas del recentment mort bisbe gironí, la seva existència dedicada a la gent

més pobre i desvalguda, a l'acolliment dels pelegrins i a la vida monàstica: (XVIII, 20-21: [...] *Ubi miserorum refugium? Ubi susceptio peregrinorum uel ubi monachorum et monacarum refrigerium?* [...]).

De la lectura i interpretació d'aquest darrer passatge sembla desprendre's que l'acció caritativa i assistencial envers els malalts i més necessitats, així com la més directament relacionada amb l'acolliment dels nombrosos pelegrins que devien arribar regularment a la ciutat per visitar la tomba martirial de Feliu, van ser alguns dels trets més distintius de la prelatura de *Nonnitus*, a banda de la seva intensa relació amb l'edifici monàstic i la comunitat que hi residia. Arribats a aquest punt, sembla molt més que plausible plantejar-se la hipòtesi, que creiem més que probable, que existís a la ciutat gironina en època de l'episcopat del bisbe *Nonnitus* (621-634/635) un edifici amb una doble funció, on per una part s'hi hauria acollit la gent més necessitada i també, alhora, per una altra, els pelegrins que visitarien la ciutat i el seu complex martirial: un *xenodochium*, en definitiva, els objectius del qual connecten directament amb la definició isidoriana de *xenodochium-nosokomeion*, és a dir, "asil de pelegrins" i "alberg de pobres i malalts". Sembla, per tant, que aquest edifici no podia ser gaire lluny, ans al contrari, del nucli episcopal, de la basílica martirial i del monestir (o monestirs) que conformaven aleshores, segons sembla, els elements definidors d'aquest complex cristià situat fora muralles, als peus de l'antiga via Augusta, ara *via publica*, a tocar de l'antiga porta nord de la ciutat emmurallada. De fet, gràcies a les fonts escrites es coneixen nombrosos casos, tant a Hispània com a fora, de diversos monestirs que posseïen un *xenodochium* per acollir els viatgers o pelegrins i donar cobertura a les seves necessitats (Mateos, 1995, 315).

Pel que fa al text de la carta, una darrera dada que caldria considerar. Brauli la dirigí a Pompònia, la seva germana que, segons diferents autors que defensen un origen gironí de Brauli, seria aleshores abadessa d'un monestir femení situat a la mateixa Gerunda o molt a prop (Lambert 1933b, 80-81; Pérez de Urbel, 1933, 364-365; Lynch i Galindo, 1950, 16), el qual es regiria per la mateixa regla de Joan de Biclara, la mateixa que segurament regia el monestir de Sant Feliu a Girona, el mateix d'on fou monjo (i segurament abat) el bisbe gironí *Nonnitus*. Aquesta hipòtesi, en cas de poder confirmar-se, ajudaria a completar amb més nitidesa la topografia cristiana de l'antiga Gerunda tardoantiga, en incorporar al catàleg d'edificis, ara per ara, només coneguts per les fonts, un de nou: un cenobi femení. En aquest sentit, creiem

molt significatiu que en el text de la carta de Brauli es faci referència a la dualitat [...] *monachorum et monacarum* [...] (XVIII, 21) és a dir als “monjos i les monges” potser com a reflex de dues comunitats monàstiques, una de masculina i femenina, existents, alhora, a la mateixa ciutat de Gerunda en el segle VII.

A la llum d'aquest conjunt de dades, si bé indirectes i parcials, encara que enormement suggerents, sembla que caldria concloure que, almenys des del segle VII, o potser fins i tot una mica abans, hauria existit a la ciutat de Gerunda un *xenodoquium* on rebien atenció la gent més pobra i els pelegrins que arribaven a la ciutat, un edifici o unes dependències que haurien estat localitzades molt a prop del nucli episcopal i martirial, dependències que, tal com ens descriuen les fonts, podrien estar perfectament relacionades amb l'antic monestir de Sant Feliu, una manera de fer gens infreqüent a la Hispània de l'època. Per exposar el cas més representatiu i més ben documentat, el *xenodochium* de Mèrida va ser de construcció episcopal (el bisbe Màsona) i la seva ubicació, fora muralles, a tocar la porta nord de la ciutat i a molt poca distància de la basílica martirial de Santa Eulàlia i del monestir visigòtic, recordarien enormement el cas gironí (Mateos, 1995, 309; Mateos, 1999, 194-195).

L'HOSPITAL DE POBRES I PELEGRINS D'ÈPOCA CAROLÍNGIA (fig. 3)

Coneixem l'existència segura d'un *xenodochium* a la ciutat de Girona gràcies a un document de l'any 995 (Marquès, 1993, doc. núm. 68, 157-159). Es tracta de la donació d'unes cases que l'arxilevita Guitart féu a la catedral. Les dades aplegades, tal com veurem, permeten situar de manera clara l'*hospitium*, tal com també se l'anomena, a redós del que començava a ser, des de feia molt pocs anys, el barri catedral dins dels murs de la capital del comtal. Les dades aplegades en el text ens expliquen coses diverses, però per allò que ens interessa –existència i localització de l'edifici–, podríem resumir-les de la següent manera: en la introducció se'ns recorda que l'autor de la donació, Guitart, residia en aquelles construccions que donava (*de domibus meis in quo nunc habito et dego, sicuti et facio*) i tot seguit, en una precisió topogràfica general que situa a grans trets aquells edificis, recorda amb tota claredat que *...ipsas meas domos nouiter constructos, que ego habeo infra muros*

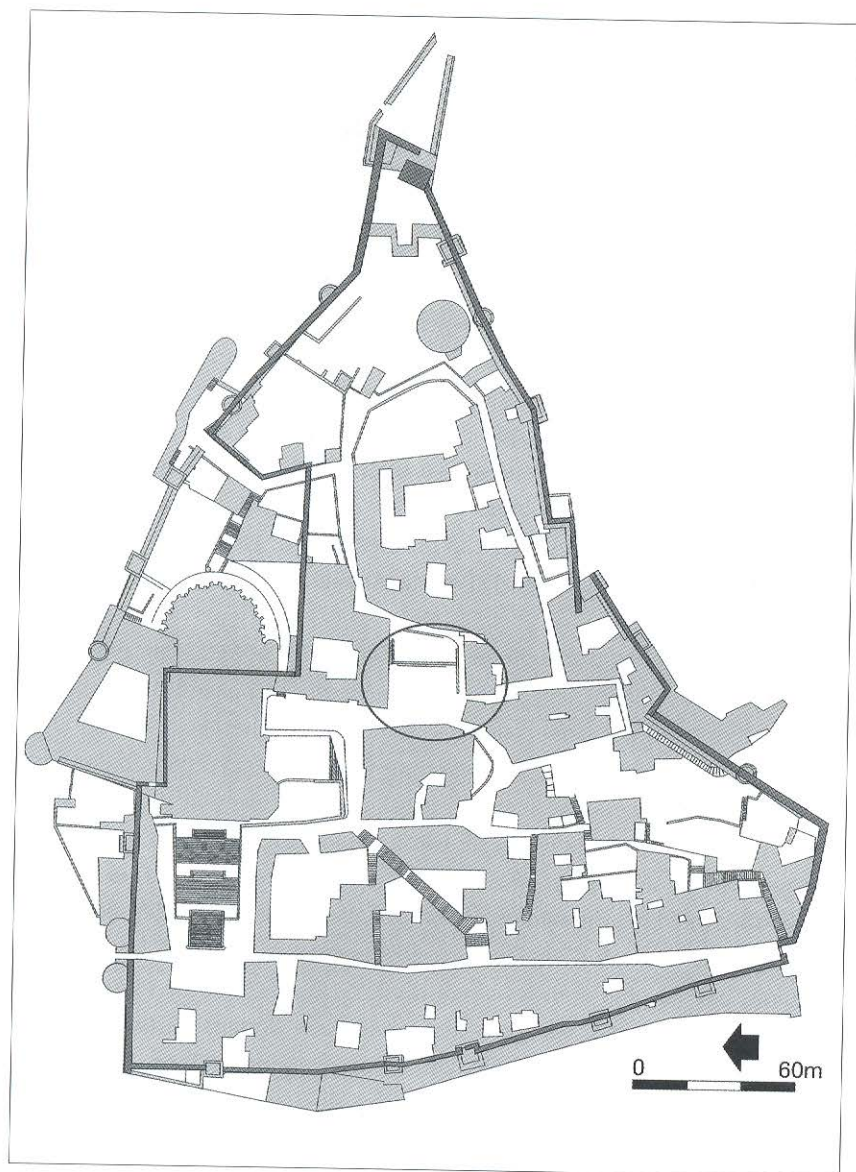

Figura 3. Planta de la ciutat de Girona on s'assenyala la situació del sector de la ciutat on s'alçava el *xenodochium* carolingi.

de Gerunda ciuitate, iusta cellarium atque cenaculum episcopale les havia rebut en herència del seu oncle, ja difunt, Oliba Llobet (*Lobaton*), ardiaca. A continuació, defineix les afrontacions d'allò que cedia (*ipsum mansum uel domum cuncta sui officinia*): vers orient amb *in uia et platea que pergit ad Gerundalla*, cap a migdia, *similiter in uia et in platea predictae ciuitatis, qui ambit ea*, a ponent, *in casas de Goltredo levita et Guifredo sacerdote*, i cap a tramuntana, *in coquina et curte et solario episcopale*. Un xic més enllà ens diu que d'aquella totalitat, una part era reservada *exceptus ipsa xenodochia que ad pauperum et peregrinorum hospitia supralibato auunculo meo Lobaton iussit construere*.

Per a allò que ens interessa hem presentat íntegra la part principal del text que ens ha de servir per fer-nos una idea del lloc, de les característiques d'allò que es donava (i d'allò que es reservava), i de la seva justa situació dins de les muralles. Com veurem, en el text no deixa d'haver-hi certes contradiccions en la terminologia i en l'ús del singular o del plural que, tanmateix, no han de representar cap problema greu, atès que són presents en la major part dels documents de l'època. Analitzem-ne, doncs, el contingut detalladament:

1) Sembla que es tracta d'unes cases (*domos*) o, potser, d'un únic casal de considerables dimensions (*mansum, domum, officinia*) bastides de feia poc (*nouiter constructos*) per Llobet, que les havia rebut en herència. Per un altre document un xic anterior (979) sabem que Oliba Llobet, conjuntament amb son germà Sunifred, també clergue, havia cedit a l'Església de Girona les rendes d'un seu alou, a la ciutat de Girona, en auxili de pobres i peregrins (Marquès, 1993, doc. núm. 58, 146-147). Quatre any més tard, el 983, el mateix ardiaca Oliba, dit també Llobet, donava al prevere Freder, fidel seu, diversos alous a la vall d'Anglès, dins dels termes de Ventajol, Verdaguer i Bruguera, per tal que, amb les seves rendes, tingués cura de l'hospital de peregrins i quan morís, els citats alous passessin a mans de la seu i dels seus clergues per continuar realitzant el mateix servei (Martí, 1997, doc. núm. 124, 156-157). Raonablement, els dos documents s'han relacionat i constituïrien la creació d'una fundació, administrada per clergues lligats a la seu, per assegurar el bon funcionament d'un *hospitium* (o *xenodochium*) que havia de tenir cura de pobres i peregrins en un edifici que aleshores devia estar en construcció i que formava part d'un conjunt més gran (Canal et al., 2003, 200-206). Quan morí l'ardiaca passà a mans del seu nebot i hereu, Guitart, que ho cedí tot a la seu, llevat de l'hospital de pobres i peregrins,

que havia de continuar funcionant autònomament (Canal et al., 2003, 200-206; Canal et al., 2004, 153-155).

2) A grans trets, el conjunt es trobava al costat (*iusta*) del celler (*cellarium*) i del cenacle (*cenaculum*) episcopal, és a dir, a tocar d'unes determinades dependències del nou palau bisbal. Com a *cellarium* cal entedre un gran rebost on es desaven el vi, l'oli, els cereals i altres aliments del bisbe i, sovint, objectes de la seva propietat. Coneixem bé a Girona, en aquests mateixos anys, els grans *cellaria* de la seu, al sector de Palestrina, on un xic més tard es bastí l'ala occidental del claustre de la canònica (Nolla et al., 2008, 189-196) o, en la del comte, a la planta baixa de la seva residència al Mercadell o Forell de la ciutat, l'actual plaça de la Catedral (Nolla et al., 2008, 189-196; Canal et al., 2010, 227-229) i algun altre, també a la mateixa zona, de tipus privat (Canal et al., 2003, 170-176). El *cellarium* per les seves pròpies característiques ocupava sempre la planta baixa o els soterranis d'un casal. El *cenaculum* ens assenyala l'existència d'un pis per damunt de la planta baixa, que ens dóna idea de la magnitud de la residència episcopal. Tenim a les mans el document sovint bandejat però autèntic tal com hem pogut demostrar (Canal et al., 2003, 206-208), que certifica la data inicial de l'entrada definitiva de l'*episcopium* dins dels murs de la ciutat. En efecte, l'any 988 el bisbe Godmar adquirí un casal propietat del comte Borrell II, que es localitzava on ara hi ha el sector més septentrional de l'actual edifici, per fer-hi la seva residència que no podria ocupar fins a la mort del comte (que tingué lloc el 992) i que, immediatament, s'anà engrandint en direcció a migdia. Era el penúltim pas d'un procés de llarg recorregut que significà el trasllat del conjunt episcopal des de fora murs (Sant Feliu) a l'interior de la ciutat tot ocupant un espai simbòlicament únic. El darrer no fou cap altre que la construcció d'una nova catedral de nova planta, única després d'una llarga etapa de catedralitat amb l'església dedicada al màrtir Feliu (sobre aquesta qüestió, Canal et al., 2004, 141-159).

3) El conjunt cedit per Guitart donava, per llevant i migdia, a un carrer (*uia*) que portava cap a Gironella (*Gerundella*), primera menció d'aquest lloc significatiu de l'espai urbà, el castell més poderós de la ciutat, una autèntica alcassaba, obrada vers el 800 (Canal et al., 2003, 107-153) i una plaça (*platea*) que ha de ser per força l'actual dels Lledoners, que és indubtablement un espai fundacional que ocupa l'espai de dues *insulae* i que s'ha d'entendre en relació amb el portal Ruffí, un xic més cap a migdia, i, sobretot, com a punt

d'arribada de carros i mules des de la Via Augusta, atès que no era possible una comunicació directa còmoda d'aquesta plataforma amb el *cardo maximus* de la ciutat (actual carrer de la Força) i amb la plaça del fòrum. Queda clar que tot l'entorn de la plaça era resseguit pel carrer (*qui ambit ea*), tal com succeeix avui mateix. Recordem el mur d'*opus spicatum* perfectament conservat de la casa que tanca actualment la plaça pel costat de migdia que ja devia existir aleshores (Canal et al., 2003, 209, fig. 63). Així doncs, el conjunt ocupava la cantonada nord-est i la part central de la façana septentrional de la plaça. Cap a ponent, els seus límits eren les cases (*casas*) de dos clergues, Goltred, levita, i Guifred, sacerdot. Podem deduir que la del levita feia cantonada i constituïa el límit occidental de la façana de tramuntana de la plaça. La façana de la d'en Guifred, donaria al carrer que definia la plaça per l'oest. De cap altra manera podríem explicar la doble afrontació amb les *domus* de Guitart. Al nord trobaríem la cuina (*coquina*), el pati (*curte*) i *solarium*, un espai més difícil de definir, episcopal. És interessant observar com el *cellarium* i el *cenaculum* han esdevingut cuina, pati i *solarium*. No hi busquem contradiccions ni tres peus al gat. Les cuines se situaven sempre que fos possible al costat d'un pati per evitar accidents i incendis i, raonablement, al costat o molt a la vora del rebost (*cellarium*). El *cenaculum* potser donava al pati interior i s'amagava darrere del genèric i imprecís *solarium*. En vuit anys, la residència del bisbe havia crescut considerablement i amb la donació de Guitart arribava fins a l'actual plaça dels Lledoners. És interessant constatar que tots els personatges que apareixen en el document són clergues. El lloc, com continuà essent al llarg de gairebé tota la història de la ciutat, era ja aleshores un barri eminentment eclesiàstic.

4) El *xenodochium* (convertit en un singular femení, *xenodochia*, en el document original), que havia manat fer el seu oncle (*iussit construere*), ocupava una part indeterminada del total. Per les característiques d'aquestes institucions podem deduir que ocupava una part significativa de la planta baixa del conjunt amb entrada directa des de la plaça i el carrer. No és possible deduir-ne les mides ni les característiques, però cal imaginar una àrea suficientment gran per poder exercir les funcions encomanades correctament.

5) També se'ns fa avinent que en la darrereria del segle X els *xenodochia*, almenys el de Girona, es dedicaven *ad hospitia pauperum et peregrinorum*, a tenir cura dels peregrins com havia estat des dels orígens, però també

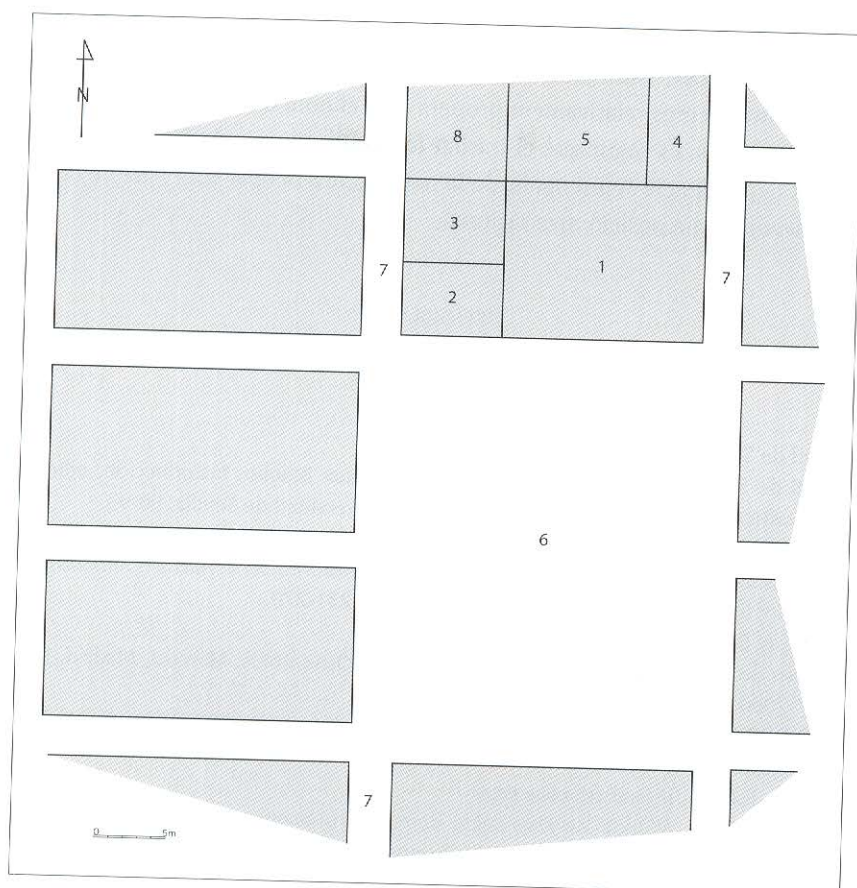

Figura 4. Planta de detall de l'àrea urbana *infra muros* on es localitzava el *xenodochium* de Guitart. En aquesta restitució, que segueix les descripcions dels documents de l'època, hem preferit assenyalar sencera la trama urbana fundacional en la qual la plaça (*platea*) ocupava dues illes de cases més l'amplada dels carrers corresponents. Tanmateix, és possible que alguns vials haguessin desaparegut. 1) *xenodochium*. 2) casa del levita Goltred. 3) casa del sacerdot Guifred. 4) cuina del palau. 5) pati o jardí del palau. 6) *platea*. 7) carrers. 8) possiblement, dependències del palau bisbal.

dels pobres, una necessitat que l'Església havia atès des de sempre a través d'altres camins i que potser ara calia fer des d'institucions d'aquesta mena.

L'èxit de la iniciativa se'ns fa palès en el seu llarg recorregut. Primer *infra muros*, immediatament a redós del palau del senyor bisbe i a partir dels darrers anys del segle XII, traslladat al burg de Sant Pere, uns centenar de

metres cap al nord, sense la protecció de les muralles però al costat mateix del camí francès, l'autopista cap a Europa, on romangué amb la mateixa funció fins a temps relativament propers amb el nom d'Hospital de Sant Pere o de Capellans. És segur que el trasllat fou conseqüència de l'eixamplament de les dependències episcopals, de la necessitat d'ocupar tota l'illa de cases i de cercar-li una posició més racional.

BIBLIOGRAFIA

Fonts literàries

- Brauli de Saragossa: *epistolae*
Brauli de Saragossa, Epístola XIV: Epistolario de san Braulio. Introducción, edición crítica y traducción (ed. L. Riesco, 1975), Universidad de Sevilla, 90-93.
Eugeni II de Toledo: *Carmina*
Eugenius Toletanus, Carmina; Monumenta Germaniae Historica. Series Auctores Antiquissimi, XIV (ed. F. Vollmer, Berlín 1905), reed. 1961, 231-270.
Isidor de Sevilla: *Etymologiarum*
Isidoro de Sevilla, *Etimologías (Libros I-X)*, I (ed J. Oroz i M.A. Marcos), Madrid, Bac, 2000.
Isidoro de Sevilla, *Etimologías (Libros XI-XX)*, II (ed. J. Oroz i M.A. Marcos), Madrid, 1994.
Julià de Toledo: *Historia Wambae Regis*
Julià de Toledo, *Historia Wambae Regis: Corpus Christianorum Latinorum*, 115 (ed. W. Levison, Hannover-Leipzig 1910), Turnholt, 1976, pàg. 217-255.
Vitas Sanctorum Patrum Emeritensium
El libro de la vida de los Padres emeritenses (ed. A. Camacho 1988), Badajoz.

Estudis

- AMICH, N.M. (1999): *Algunes informacions sobre el bisbe de Girona Nonnitus (621-635). Els testimonis literaris i històrics d'Ildefons de Toledo i Brauli de Saragossa*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XL, Girona, pàg. 67-83.
AMICH, N.M. (2006). *Les terres del nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tarδοantiga (segles IV-VII). Les seus episcopals de Girona i Empúries i el culte a sant Feliu de Girona a l'antiguitat tardana*, Girona (Col·lecció de monografies de l'Institut d'Estudis Gironins 19).
CANAL, J., E. CANAL, J.M. NOLLA, J. SAGRERA (2003). *Girona: de Carlemany a l'any 1000. El trànsit d'una ciutat antiga a medieval*, Girona (col·lecció Història urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 5).

- CANAL, J., E. CANAL, J.M. NOLLA, J. SAGRERA (2004): *La catedral i Girona: l'entrada del complex episcopal dins murs entre els segles X i XI*, "Actes del II Congrés d'Història de Girona. La Catedral de Girona. 27 i 28 de novembre de 2003, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLV, pàg. 141-159.
- LAMBERT, A. (1933a): *La famille de Sant Braulio et l'expansion de la Règle de Jean de Biclár*, "Universidad", 10, Saragossa, pàg. 65-80.
- LAMBERT, A. (1933b): *La famille de Saint Braulio et l'expansion de la Règle de Jean de Biclár*, "Revista Zurita", I, Saragossa, pàg. 79-94.
- C.H. LYNCH, C.H., P. GALINDO (1950). *San Braulio obispo de Zaragoza (631- 651). Su vida y sus obras*. Madrid.
- MARQUÈS, J.M. (1993). *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, Barcelona (Fundació Noguera. Col·lecció Diplomataris, 1 i 2).
- MARTÍ, R. (1997). *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Barcelona (Fundació Noguera. Col·lecció Diplomataris, 13).
- MATEOS, P. (1995) *Identificación del xenodochium fundado por Mazona en Mérida*, "Actes de la IV Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Lisboa, 28 setembre-2 d'octubre de 1992", Barcelona, pàg. 309-316.
- MATEOS, P. (1999). *La basílica de Santa Eulalia de Mérida. Arqueología y urbanismo*, Madrid (Anejos del Archivo Español de Arqueología, XIX).
- NOLLA, J.M., L. PALAHÍ, J. SAGRERA, M. SUREDA, E. CANAL, G. GARCIA, M.J. LLOVERAS, J. CANAL (2008). *Del fòrum a la plaça de la Catedral. Evolució historicourbanística del sector septentrional de la ciutat de Girona*, Girona, 2008 (col·lecció Història urbana de Girona. Restitució cartogràfica, 8).
- PÉREZ DE URBEL, J. (1933). *Los monjes españoles en la Edad Media*, I, Madrid.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

Brauli de Saragossa, *Epistula XVIII*. 1-27: Ed. Riesco, 1975, 100-101

DOMINE ET IN CHRISTO FILIE POMPUNIE ABBATISSE, BRAULIO SERUUS INUTILIS SANCTORUM DEI

Uno uulnere et multo dolore excruciatu, cum lingue officium non sineret exercere amaritudinis uinculum et magis liberet 5 flere quam loqui, ecce alia afflictio super afflictionem euenit, et contritio super contritionem inruit, quomodo si quis fugiat a facie leonis et occurrat ei ursus, aut a percussu scorponis heulanti adiciatur morsus colubri; ita me sentio usquequaque deiectum et contritionis miseria afflictum. Fateor enim, mi domina, quotienscumque uolui aliquid tibi
10 de transitu sancte memorie germane tue domne Bassille scribere, totiens amaritudine affectus et anime stuporem et sensus ebitudinem et lingue incurri torporem, quia occupatus luctu in funere mente

uersabar. Sed, dum in temporis prolixitate cum doloris mei relebatione
 uellem proferre sermonem, rursus geminato malo perculsus in lacrimis
 15 contabesco, id est reuerende memorie domni mei Nunniti episcopi
 exitus mici existit exitiosus. Unde conpressus quantulumcumque emitto
 uerba et gemitus ! O quantum in his duobus nostris bonum perdidimus
 temporibus! Quod lumen ueritatis! Quod exemplum bone actionis
 quantumque intercessum pro piaculis nostris! Ubi nunc presidium nostrum
 20 quod in illis fuit apud Deum? Ubi miserorum refugium? Ubi susceptio
 peregrinorum uel ubi monachorum et monacharum refrigerium? Uides
 tu procul dubio quid tangam et quid explicare non ualeam. Affectum
 tantum ostendo, nam bonum eorum dicere nec incipio, sciens quia,
 etiam si esset mici sermonis copia et lingue gratia cum ingenii memo-
 25 ria, inexplicabile mihi fore existimaueram eorum replicare sanctissima gesta.
 Sed tantum, ut dixi, demonstro quid merear et quantum meroris in me patiar.